

บทที่ 7

อภิปรายผลจากการศึกษา

จากการศึกษาโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และการสำรวจ (Survey) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

7.1 ความรู้ของหมอเมืองเกี่ยวกับสมุนไพรและสิ่งแวดล้อม

ความรู้ของหมอเมืองได้รับการสืบทอดโดยการเชื่อมโยงกับภูมิหลัง วิธีการรักษา ผสมผสานกับความเชื่อ ความศรัทธา และพิธีกรรมของแต่ละคน เพราะนอกจากการใช้ยาสมุนไพรรักษาโรคแล้ว ยังมีคาถา พิธีกรรม เป็นองค์ประกอบร่วมเสมออันเป็นการผูกโยงวิถีชีวิตวัฒนธรรม ตลอดจนการรู้จักใช้ทรัพยากรสมุนไพรในท้องถิ่น เช่น ขมิ้น ส้มป่อย ดอกคำฝอย กำสามปีก และพืชสมุนไพรอื่น ๆ ตามความถนัดมาใช้สืบทอดตามที่หมอเมืองได้เล่าเรียนจากครู สืบทอดการปฏิบัติมานานหลายชั่วอายุคน ส่วนประวัติความสนใจของหมอเมืองแต่ละคน พอแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

1) พื้นฐานครอบครัว หมอเมืองแต่ละคนส่วนใหญ่จะมีญาติ หรือบรรพบุรุษเคยเป็นหมอเมืองมาก่อน บางส่วนจะเรียนรู้จากอาจารย์หรือศึกษาจากตำรา จดจำขณะบวชเป็นพระ การขอมอบตัวเป็นศิษย์กับหมอเมืองนี้มีความสามารถ รวมทั้งการสะสมประสบการณ์รักษาโรค โดยตนเองหรือมีเหตุจูงใจเนื่องจากญาติพี่น้อง หรือตนเองเคยป่วยมาก่อน เมื่อรักษาหายจึงมีความตั้งใจที่จะช่วยเหลือชาวบ้าน

2) ศรัทธาและความเชื่อ หมอเมืองทุกคนจะมีความเชื่อถือสิ่งที่ได้รับถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับคน ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม จิตใจ โดยเชื่อว่าเมื่อเจ็บป่วยหรือเกิดสิ่งผิดปกติวิสัย หมอเมืองจะเป็นผู้ทำพิธี เพื่อให้ผู้ป่วยหรือตนเองได้เกิดความสบายใจ รวมทั้งยังเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดจากผีสิงโทษ จะต้องทำพิธีบวงสรวง หรือขอขมา และเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดจากความไม่สมดุลของธาตุต่าง ๆ ในร่างกาย เช่น ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ หมอเมืองแต่ละคนจะเข้าใจที่จะเลือกใช้สมุนไพร ให้ตรงกับโรคอันเป็นการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างชาญฉลาด

3) ประสบการณ์ การเจ็บป่วยแต่ละครั้งจะมีการรักษาเยียวยามากกว่าหนึ่งวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาของการดำเนินของอาการป่วย ความรุนแรงและความรู้สึกต่อผลการรักษา

วิธีการรักษาเย็บขวยจะมีวิธีการที่เชื่อถือปฏิบัติไม่แตกต่างกัน ในการเรื้อรังก็จะทำการเลียงฝีมามากที่สุด นอกจากนั้นอาจมีพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น การผูกข้อมือ การสะเดาะเคราะห์ การใช้น้ำมันต์ การเรียกขวัญ การเลียงทวย รวมทั้งการใช้สมุนไพร เป็นต้น ส่วนวิธีการรักษาแผนปัจจุบัน รวมทั้งการปล่อยให้หายเองและการใช้วิธีนวดจะพบว่า การซื้อยารับประทานเองจะพบมากที่สุดเมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อย ส่วนการเจ็บป่วยรุนแรงและเจ็บป่วยเรื้อรังจะใช้บริการจากโรงพยาบาลเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาได้ใช้บริการรักษาแผนปัจจุบันมากกว่าการรักษาเย็บขวยแบบพื้นบ้าน เมื่อรักษาแผนปัจจุบันไม่หายก็จะกลับมารักษากับหมอเมืองเป็นทางเลือกสุดท้ายของชาวบ้าน

นอกจากนี้หมอเมืองแบ่งสาเหตุของการเจ็บป่วย เป็น 2 ระบบ คือ

1) การเจ็บป่วยที่เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เกิดจากกระทำของผี เช่น ผีดี (ผีปู่ย่าตายาย ผีบรรพบุรุษ) ผีไม่ดี เช่น ผีกะ ผีปอบ เกิดจากกฎแห่งกรรมตามธรรมชาติ เกิดจากไสยศาสตร์ คุณไสย โดยเชื่อว่าพลังอำนาจเวทมนต์ คาถา ทำให้คนป่วยได้ รวมทั้งการเจ็บป่วยที่เกิดจากการละเมิดขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม

2) การเจ็บป่วยที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น เกิดจากธาตุในร่างกายของคนเราเสีย ความสมดุลเปลี่ยนแปลงไปตามอายุ สังขาร สิ่งแวดล้อม สารเคมี สารพิษต่าง ๆ ที่เกิดจากมนุษย์ สร้างขึ้นและทำลายสภาพแวดล้อมก็ส่งผลให้เจ็บป่วย

พิธีการของหมอเมือง

หมอเมืองส่วนใหญ่จะมีพิธีการที่พอสรุปได้ดังนี้

1) มีพิธีบูชาครู ยกขันตั้ง(ไหว้ครู) หรือขัน 5 อันประกอบด้วยดอกไม้ ธูปเทียน

2) พิธีการรักษา โดยใช้สมุนไพรและคาถา และวิธีการอื่น ๆ ตามความรู้ความสามารถของหมอแต่ละคน ถ้าอาการรุนแรง หมอเมืองก็จะปรุงยาสมุนไพรให้ไปดื่มกิน ทา ประคบ ประสานตามอาการของโรค

3) พิธีการขอขมาครู เมื่อรักษาหายจากโรคแล้ว ผู้ป่วยจะต้องนำเครื่องบูชาครู ตามฐานะของตน อันเชื่อถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ นอกจากนี้ หมอเมืองยังมีแบบแผนในการประเมินความรุนแรงของโรค เช่น ถ้าวินิจฉัยว่าโรคเกิดจากการกระทำของผี หมอเมืองก็จะทำการไล่ผี ทำพิธีแก้หรือขอขมา ถ้าไม่หาย หรือไม่ไข้ผีหมอเมืองก็จะแนะนำให้ไปรักษากับหมอแผนใหม่ หรือในกรณีที่ผู้ป่วยมีอาการรุนแรงมากพบว่า ผู้ป่วยจะรักษาทั้งแผนปัจจุบันและแผนพื้นบ้านควบคู่กัน ในกรณีนี้พบมากในการศึกษา เช่น การจัดพิธีสู่ขวัญให้กำลังใจผู้ป่วยและญาติที่เผชิญโรคร้ายพร้อม ๆ กับรักษาแผนใหม่ไป ซึ่งทั้งองค์ความรู้ ความเชื่อกับการเกิดโรค วิธีการรักษา ข้อห้าม ข้อปฏิบัติของหมอเมืองและผู้ป่วยเหล่านี้ล้วนมีผลต่อกระบวนการรักษาโรคในสังคมนั้น ๆ ทั้งสิ้น

7.2 กระบวนการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพร

จากการศึกษาพบว่า หมอเมืองทุกคนจะรักษาโรคภัยให้กับชาวบ้านมานานเกินกว่า 10 ปี จำนวนผู้ป่วยจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสามารถของหมอแต่ละคน นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลต่อการถ่ายทอด การเรียนรู้ มีดังนี้

1) อุปสรรคจากตำรา และขาดการถ่ายทอดความรู้ ทั้งนี้เนื่องจากหมอเมืองส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดจากการจำ และสังเกต ฝึกประสบการณ์มาจากครู และความสนใจในการรักษาโรคที่แตกต่างกันตามความถนัดของหมอเมือง โดยอาศัย ความสนใจ การเรียนรู้ และความอดทนเป็นระยะเวลานานในการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอดเป็นระบบปิด คือ ไม่ใช่ทุกคนจะเป็นหมอเมืองได้จะต้องมีข้อปฏิบัติ ความประพฤติดี เป็นคนฉลาด และที่สำคัญคือจะต้องมีใจรักประกอบกับตำราเป็นภาษาถิ่นนา นอกจากนี้มีอยู่ไม่มากนักแล้วตำราส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพชำรุด ฉีกขาด ขาดการรวบรวมอย่างเป็นระบบ บางส่วนถูกเผาทำลายไปตามความเชื่อเมื่อหมอเมืองเสียชีวิตลง

2) ทักษะของเจ้าหน้าที่ของรัฐต่อหมอเมือง โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐมองว่า หมอเมืองทุกคนไม่ได้ผ่านการอบรมจากภาครัฐเหมือนอย่างหมอแผนไทย หรืออาสาสมัครสาธารณสุข ทำให้เกิดการไม่ยอมรับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประกอบกับการนำข้อกฎหมายมาตัดสินทำให้ถูกมองว่าเป็นหมอเถื่อน ทั้ง ๆ ที่ระบบการรักษาพยาบาลในชนบทยังต้องพึ่งพาหมอเมืองอยู่ ส่งผลให้ไม่มีใครอยากเป็นหมอเมือง วิชาความรู้ พิธีกรรม ประเพณีเดิม ๆ ก็ถูกละเลยมองข้ามและสูญหายไป

3) กลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประเด็นการประสานองค์ความรู้ หมอเมืองส่วนใหญ่มีคุณค่าให้ประโยชน์ต่อชาวบ้าน ในลักษณะพึ่งพาอาศัยเป็นระบบการรักษาแบบเครือญาติ ในการพึ่งตนเองทางด้านสาธารณสุข ตรงกันข้ามสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป การรับวัฒนธรรมกระแสตะวันตกและยาแผนใหม่เข้ามาแทนที่ ทำให้ระบบการรักษาถูกมองเป็นธุรกิจ ยึดแนววิถีคิดแบบตะวันตก ประกอบกับภาครัฐบาลเริ่มมองเห็นความสำคัญของการพึ่งตนเองตามแนวทางการสาธารณสุขมูลฐาน โดยนำอาสาสมัครสาธารณสุขไปอบรมในเรื่องสมุนไพร ซึ่งเมื่ออาสาสมัครสาธารณสุขจะเป็นผู้มีความรู้ แต่ขาดความเข้าใจในวิถีคิดแบบวัฒนธรรมชนบท ทำให้การประสานองค์ความรู้เหล่านี้เกิดการแยกส่วนและถูกต่อต้านเชิงความคิดของผู้ป่วยและหมอเมืองอย่างสิ้นเชิงซึ่งชาวบ้านจะยอมรับและศรัทธาหมอเมืองมากกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐและอาสาสมัครสาธารณสุข

4) ปัญหาเกี่ยวกับการมองสังคมปัจจุบันที่มีต่อหมอเมือง หมอเมืองได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชนบทมาโดยตลอด เมื่อสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป อาหารและยาที่บริโภคเข้าไปมีสารเคมี สารพิษ ปะปนอยู่ ประกอบกับวิถีชีวิตที่ยึดแนวการแข่งขันแบบตะวันตก ทำให้หมอเมืองถูกมองว่าล้าสมัย งบประมาณ โบราณ อีกทั้งคนรุ่นใหม่มีรสนิยมที่เป็นไปตามกระแส การที่จะหันมาให้ความสนใจภูมิปัญญาดั้งเดิมเหล่านี้แทบไม่มีเลย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวหมอมืองจึงต้องปรับตัวเองตามสถานการณ์ของสังคมโดยหาทางออก
ดังนี้

- 1) ยอมรับบทบาทที่ลดลงแต่ยังคงบทบาทบางอย่างเช่นหมอฟิสิกกรรม
- 2) ปรับสถานะภาพของตน โดยรักษาและช่วยเหลือตามภูมิปัญญาของตน
- 3) พยายามรวมกลุ่มกันจัดตั้งชมรมเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาและองค์ความรู้เหล่านี้ไว้ และพยายามเรียกร้องให้ภาครัฐและภาคเอกชนได้เข้ามา มีบทบาทเสริมมากขึ้น

7.3 ความตระหนักในสิทธิการเป็นเจ้าของทรัพยากร

จากการศึกษาพบว่า หมอมืองทุกคนมีความตระหนักและหวงแหนทรัพยากรทั้งป่าไม้ พืชสมุนไพร และสิทธิอันถึงมีของคนตามกฎหมายและรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ในการจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดสรร ดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นของตน ทั้งนี้เนื่องจากหมอมืองทุกคนได้รับผลกระทบหลายปัจจัย อันเนื่องมาจากกระบวนการพัฒนาและการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ประกอบกับคนรุ่นใหม่ที่เป็นนิคมของนครรวมถึงยาต่างประเทศ เป็นผลทำให้ประเทศเราสูญเสียเงินตราจำนวนมาก เป็นค่ายาและค่ารักษาพยาบาลโดยไม่จำเป็น ประกอบกับพืชสมุนไพรป่าไม้ลดน้อยลง สมุนไพรหายาก บางชนิดสูญพันธุ์ไป สังคมจึงจะมาตื่นตัวและมองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของพืชสมุนไพรที่ไม่มีพิษปะปนอยู่และความเป็นธรรมชาติ ราคาถูก สมุนไพรบางอย่างมีสรรพคุณที่ดีสามารถรักษาโรคได้หลายชนิด เมื่อสังคมตื่นกระแสการใช้สมุนไพร อย่างเช่น กวาวเครือ รังจืด ก็ทำให้พืชสมุนไพรถูกซื้อขายเป็นระบบธุรกิจ ให้นำทุนเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์มาขายในราคาแพง แต่พ่อหมอมืองซึ่งเป็นผู้สืบทอดดูแลสมุนไพรเหล่านี้อยู่ กลับถูกละเลย นอกจากนั้นก็ถูกผู้รู้ ผู้มีการศึกษา และรู้ข้อกฎหมายนำสูตรตำหรับยา และขโมยภูมิปัญญาของหมอมืองไปใช้ประโยชน์เฉพาะคนอันเป็นการละเมิดสิทธิและเอาर्डเอาเปรียบหมอมืองเป็นอย่างยิ่ง

ในสิทธิและหน้าที่ในความตระหนัก พ่อหมอมืองทุกคนต้องการและเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งที่มีข้อกฎหมายออกมาคุ้มครอง เป็นนิมิตหมายให้ทรัพยากรพืชสมุนไพรได้มีผู้สนใจ ทั้งภาครัฐและเอกชนมาช่วยกับหมอมืองที่จะอนุรักษ์ ขยายพันธุ์ ศึกษาวิจัย เป็นการต่อยอดภูมิปัญญาให้คงอยู่รวมทั้ง พรบ. ภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย ถึงแม้จะคุ้มครองเพียงบางส่วน แต่หมอมืองก็มีความต้องการที่จะให้มีการผสมผสานระบบการรักษาแผนไทยและแผนปัจจุบันเข้าด้วยกัน ให้เป็นระบบระเบียบทางราชการเพื่อเป็นทางเลือกให้แก่ประชาชน พร้อมทั้ง ตำรา คัมภีร์โบราณที่หมอมืองมีอยู่สมควรจะได้รวบรวม คิดแยกจัดทำเป็นระบบเพื่อจะได้ให้ผู้สนใจและคนรุ่นใหม่ได้ศึกษาเรียนรู้ถึงวิถีคิด ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของบรรพบุรุษที่เรียนรู้ อยู่รอดดำรงเผ่าพันธุ์มาได้จนถึง

ปัจจุบัน นอกจากนี้กฎหมายจะเริ่มใช้และเป็นของใหม่สำหรับหมอมือง คำรา พิธีกรรมด้านสมุนไพรที่อยู่กระจัดกระจายตามแหล่งที่อยู่ต่าง ๆ จะได้ควบคุมสงวนรักษาสมุนไพรที่หายากให้คงอยู่คู่สังคมไทย ในส่วนความรู้ความตระหนักในกองทุนภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย หมอมืองมองประเด็นนี้ว่า ไม่ต้องการให้ระบบการอนุรักษ์และส่งเสริมสมุนไพรบริหารจัดการในรูปธุรกิจค้าขายจากบุคคลภายนอกชุมชนหมอมืองให้เหตุผลว่า เป็นการมองแต่ผลประโยชน์ไม่ได้เข้าใจถึงคุณค่าความผูกพันวิถีชีวิต การทะนุถนอมพืชสมุนไพร ซึ่งเชื่อมโยงกับศาสนา พิธีกรรม การเคารพธรรมชาติ

ส่วนในประเด็นผลกระทบต่อการลดลงของป่าไม้ และพืชสมุนไพร เกิดจาก

1) การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตการเกษตร เป็นผลทำให้พื้นที่ป่าของอำเภอจอมทองลดลง เปลี่ยนจากระบบผลิตเพื่อยังชีพเป็นเพื่อค้าขาย มีการสร้างโรงงาน รีสอร์ท บ้านจัดสรร ทำให้พื้นที่ปลูกพืชสมุนไพรลดลง

2) มีนายทุนและชาวต่างชาติ เช่น ญี่ปุ่น และยุโรปมาขอซื้อพืชสมุนไพรหลายชนิดเพื่อไปศึกษาวิจัย พร้อมนำมาแปรรูปเป็นสินค้าส่งออกมาขายให้คนไทยอีก เป็นการเอาเปรียบคนไทย เป็นการขโมยลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าของสังคมไทยไป

3) การเพิ่มขึ้นของประชากร และการขยายที่ทำกิน การขยายบ้านที่อยู่อาศัย ก็ส่งผลกระทบต่อพื้นที่เพาะปลูกพืชลดลงเกิดความคับแคบ และที่ดินมีราคาแพง หมอมืองซึ่งมีฐานะยากจนจึงไม่มีที่ดินจะปลูกขยายพันธุ์พืชสมุนไพร หมอมืองจึงเปลี่ยนมาสนับสนุนให้ปลูกป่า และเป็นผู้นำในพิธีกรรมบวชป่า อันเป็นการส่งเสริมอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ตามโอกาสที่ตนจะมอบให้สังคม

ปัญหาอุปสรรคที่พบมีดังนี้

- 1) ไม่มีพื้นที่ปลูกขยายพืชสมุนไพร
- 2) ขาดจิตสำนึก
- 3) ผู้ปฏิบัติงานขาดความรู้ ความสามารถ
- 4) ขาดการสนับสนุนงบประมาณ
- 5) ขาดความร่วมมือ จากภาครัฐ เอกชน และคนรุ่นใหม่
- 6) เอกสารคำรา ต่าง ๆ กระจัดกระจายไม่มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบ
- 7) หมอมืองมีอยู่น้อย อายุมาก
- 8) ภาษา พิธีกรรม ยุ่งยากซับซ้อน
- 9) ขาดการศึกษา วิจัย อย่างเป็นระบบ
- 10) สังคมรับเอากระแสตะวันตกเข้ามาครอบงำความคิด วิถีชีวิตของไทย ทำให้หมอมืองถูกละเลยถูกทอดทิ้ง

คุณสมบัติของหมอเมือง

- 1) ส่วนใหญ่เป็นชายที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว
- 2) เป็นคนดี มีศีลธรรม อดทน เสียสละ มีใจรัก
- 3) มีสติปัญญา ฉลาด ช่างสังเกต จดจำ

ทั้งนี้ก็เพราะว่าระบบการเรียนรู้ของหมอเมืองเป็นระบบปิด ลักษณะการถ่ายทอดเป็นลักษณะตัวต่อตัวใช้เวลาเรียนนาน ประกอบกับต้องจำตัวยา และโรคได้แม่นยำ ก็ต้องมีความรู้ตัวยา รู้คาถา รู้พิธีกรรม ตลอดจนของแสลงโรค และยึดถือข้อปฏิบัติจากครูสอนอย่างเคร่งครัด การจดบันทึกจะต้องใช้วิจารณญาณในการบันทึกเอง รวมทั้งยังต้องรู้วิธีการรักษาโรค การชักประวัติ วินิจฉัย การปรุงยาสมุนไพร ตลอดจนการยึดจรรยาบรรณ ข้อห้าม เพื่อให้ตนเองเป็นที่ยอมรับศรัทธาของสังคม

นอกจากนี้แล้วหมอเมือง ยังต้องมีบทบาทในการอนุรักษ์พืชสมุนไพรที่หายากและใกล้จะสูญพันธุ์ให้ดำรงอยู่คู่วัฒนธรรมชุมชนตามสภาพสังคมที่ตนดำรงอยู่สืบไป

7.4 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

7.4.1 การอภิปรายเชิงบริบทของหมอเมือง

1) ในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของหมอเมืองเปลี่ยนไป การดำรงชีพเป็นหมอเมืองอย่างเดียว อาจทำรายได้ไม่พอที่จะหาเลี้ยงครอบครัวในสภาวะปัจจุบันที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมตะวันตก ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของหมอเมือง ในขณะที่ข้อกำหนดหลายอย่างของหมอเมืองที่ตกทอดมา เช่น การกำหนดค่าสมนาคุณขั้นสูงสุดที่หมอจะเรียกจากคนไข้ที่ครุหมออบรมต่อกันมา ทำให้หมอเมืองจำนวนมาก ที่ต้องมีอาชีพอื่นเป็นรายได้หลักของครอบครัว และไม่อยากเป็นหมอเมือง เพราะเป็นงานหนัก รับผิดชอบสูง แต่ผลตอบแทนน้อย จนแรงจูงใจในการประกอบอาชีพลดลง

2) ทฤษฎี หรือเหตุผลในการรักษาโรคของหมอเมืองเป็นจำนวนมาก ที่ไม่ชัดเจนและไม่สามารถอธิบายการกระทำหรือสิ่งเกี่ยวข้องได้ เช่น หมอตำยาแก้ไข้ ไม่ทราบว่าทำไมต้องใส่ยาตำเป็นส่วนผสม ทราบแต่ว่าต้องใส่ลงไปเพราะมีการบันทึกต่อกันมาแต่โบราณ โดยไม่มีการหาเหตุผลประกอบหรือเรียนรู้เพิ่มเติม เมื่อสืบต่อวิชาแก่ผู้ตกทอดลงไปความรู้อาจจกหล่น ไม่ชัดเจนขาดความน่าสนใจ ทำทาบต่อการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาสนใจศึกษา หรือปรับปรุงทั้งตำรับตำราที่มีอยู่ในสภาพเดิมที่ทรงคุณค่า แต่ยากที่จะอ่านให้เข้าใจได้ ทำให้ผู้สนใจในเรื่องนี้มีไม่มาก

3) แนวความคิดของการแพทย์พื้นเมืองท้องถิ่น กับ การแพทย์แผนตะวันตกแตกต่างกัน ทฤษฎีการเกิดโรครักไม่เหมือนกัน เรื่องที่จะเชื่อมโยงทั้งสองแผนเข้าหากันเป็นเรื่องยาก และลึกซึ้ง คำอธิบายบางอย่างของโรคจากหมอเมือง อาจอธิบายไม่ได้ในทฤษฎีของแผนตะวันตก การรักษาของการแพทย์พื้นเมืองท้องถิ่น เป็นการรักษาทั้งทางกายและทางใจ กระบวนการรักษาโรคต่างกัน เช่น การไล่ผี คาถาอาคม ไสยศาสตร์ เข้าทรง ในขณะที่แผนตะวันตกเป็นการรักษาร่างกาย ให้หายจากโรค และอธิบายในเชิงกลไกทางวิทยาศาสตร์ ส่วนการแพทย์พื้นเมืองท้องถิ่นนอกจากคิดว่าจะทำให้วิชาขลังขึ้น และแสดงความเคารพต่อผู้ให้วิชาเท่านั้น ยังเป็นพิธีกรรมน้ำใจของชุมชนที่มาร่วมในพิธีให้วีครูเป็นการแสดงการยอมรับของชาวบ้านในตัวหมอเมืองคนนั้น และเป็นเครื่องจรรโลงใจให้หมอเมืองยึดมั่นอยู่บนพื้นฐานความดีในวิชาชีพที่ครูสอนต่อกันมา

4) การศึกษาครั้งนี้ หากให้ได้ผลการศึกษาที่สมบูรณ์ ผู้ศึกษาอยากมีข้อเสนอว่า บุคลากรด้านสาธารณสุขและการแพทย์ ที่จะทำงานด้านสุขภาพให้บรรลุทั้ง 2 แผน คือ ทั้งแผนปัจจุบันและแผนพื้นเมือง บุคลากรจะต้องมีใจเป็นธรรม มีความรักที่จะทำงานกับชาวบ้าน ยอมรับฟังและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับ โดยมีวิจารณญาณ และมีความอดทนเป็นอย่างสูง เนื่องจากสิ่งที่ศึกษาครั้งนี้เป็นสิ่งที่ใหม่ หลังจากที่ไม่เคยมีผู้เข้าไปเกี่ยวข้องมาเป็นเวลานาน การให้ข้อมูลของหมอเมืองแก่ผู้ศึกษาโดยละเอียดเป็นสิ่งยาก แต่มีความจำเป็นอย่างสูงที่จะต้องรับรู้ และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาอันสำคัญของหมอเมือง ปัญหาความเข้าใจไม่ตรงกันระหว่างหมอเมืองกับทางราชการมีอยู่สูง ทั้งเป็นเรื่องของความละเอียดอ่อนทางจิตใจของหมอเมืองที่ห่างการยอมรับจากทางราชการมานาน อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดให้แก่หมอเมืองได้ง่าย

ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพหมอเมืองในบริบทของกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ ด้านสมุนไพรและสิ่งแวดล้อม ควรมีความจำเป็นอย่างยิ่งโดยเหตุผลต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดในการวิจัยครั้งนี้ แต่ในขณะเดียวกัน จังหวะก้าว เงื่อนไข และความเข้าใจการยอมรับ ควรเป็นหัวข้อในการพิจารณาด้วย

7.4.2 สรุปวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน และปัญหาอุปสรรค จากการศึกษาครั้งนี้

จุดแข็ง

- 1) หมอเมืองในฐานะส่วนหนึ่งของสังคม คือ เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ ด้านกาย ให้แก่ประชาชนกลุ่มที่มีความเชื่อและความเชื่อมั่นใ้ในการรักษา
- 2) หมอเมือง เป็น ทางเลือกหนึ่งในด้านการศึกษาพยาบาลของผู้ป่วย ระหว่างแพทย์พื้นเมืองท้องถิ่น และการแพทย์แผนปัจจุบัน

- 3) หมอเมือง เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นวิถีชีวิตที่ควบคู่กับชุมชนมา ยาวนาน การแพทย์พื้นเมืองท้องถิ่น จึงเป็นมรดกตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ขณะนี้ชาวบ้านตระหนักและเห็นคุณค่าในตัวหมอเมืองและสมุนไพร จึงคาดว่า การแพทย์พื้นบ้านจะยังคงอยู่คู่กับสังคมไทยชนบทต่อไป
- 4) หมอเมืองส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ในด้านการรักษาพยาบาลเบื้องต้น โดยการ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น การใช้สมุนไพรในการรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น

จุดอ่อน

- 1) หมอเมืองไม่มีใบประกอบโรคศิลป์เหมือนกับหมอแผนโบราณ หมอเมืองจึงประกอบวิชาชีพอย่างจริงจังไม่ได้ เพราะกฎหมายไม่อนุญาต
- 2) ไม่ได้รับการยอมรับจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐทั้งท้องถิ่นและส่วนกลาง
- 3) ขาดการรวบรวมความรู้แหล่งความรู้ ขาดการยกระดับความรู้ขาดโอกาสในการฝึกฝนจากการปฏิบัติจึงหลงลืมวิชา
- 4) ส่วนใหญ่เป็นผู้ชราภาพและสูงอายุขาดการถ่ายทอด
- 5) ขาดทิศทางและเป้าหมายที่ชัดเจน ในการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม
- 6) ขาดเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ ที่จะปรับปรุงมาตรฐานยาสมุนไพร
- 7) มีปัญหาเศรษฐกิจ ยากจน เพราะหมอเมืองยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติ คือ ค่ายกครูตามแต่ศรัทธา ซึ่งเป็นเงินและสิ่งของหรือการช่วยเหลือแบบให้เปล่า
- 8) ไม่มีการรวมกลุ่ม และไม่มีองค์กรมารองรับอย่างจริงจัง
- 9) ขาดการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาไปสู่คนรุ่นใหม่

ปัญหาอุปสรรค

- 1) เจ้าหน้าที่ของรัฐ หวาดระแวง โดยขาดการพิจารณาประเด็นมุมมองทางสังคม และวัฒนธรรม ยึดแต่แนวทางการรักษาทางแบบปัจจุบัน
- 2) ไม่มีเวทีให้หมอเมืองได้แสดงทัศนะต่าง ๆ ทำให้ขาดโอกาสได้แสดงฝีมือความรู้ความสามารถ
- 3) ถูกจำกัดบทบาททางสังคม
- 4) สมุนไพรหายาก ป่าถูกทำลาย วัตถุดิบหายากขึ้น
- 5) ประชาชนไม่ได้รับข่าวสารที่ถูกต้องเกี่ยวกับหมอเมือง เนื่องจากการถ่ายทอดส่วนใหญ่ได้มีตำรา(ป๊ป) หรือถ้ามีก็เป็นตำราพื้นเมืองภาษาเมืองล้านนาอักษรโบราณ ขาดผู้ที่จะเรียนรู้และเข้าใจ

- 6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทิ้งให้เสื่อมเลือนไปตามกาลเวลา
- 7) ไม่มีงบประมาณสนับสนุนในการทำกิจกรรม

7.4.3 ข้อเสนอของกลุ่มจากการสนทนา

- 1) ต้องการให้มีการถ่ายทอดอนุรักษ์ไปให้ชนรุ่นลูกหลาน
- 2) กฎหมายควรเปิดโอกาสให้ดำเนินการตามกรอบและขอบเขตส่วนประกอบโรคศิลป์ตามความสามารถความถนัด
- 3) รัฐควรสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ
- 4) จัดทำเอกสาร รวบรวมตำรา แปล เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยและให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้และเข้าใจได้
- 5) การผสมผสานการแพทย์แผนโบราณ และแผนปัจจุบันและนำส่วนดีของการแพทย์พื้นเมืองท้องถิ่น เข้าไปใช้ในระบบสาธารณสุขขั้นมูลฐาน